

Grondregels voor een open samenleving

Het eerste ontwerp van de Duitse grondwet

Achtergrond - 8 mei 2009

De Duitse grondwet is dit jaar zestig jaar oud. Het eerste ontwerp van de grondwetstekst werd al een jaar eerder geformuleerd. Een speciale commissie stelde zich daarbij ten doel een grondwet te schrijven waarmee Duitsland de toekomst in kon. Met succes.

Met twee opdrachten ging de Herrenchiemsee-commissie in 1948 aan het werk. Ten eerste wilde ze juist vermijden dat de grondwet van de westelijke bezettingszones een onherroepelijk van zijn oostelijke helft afgescheiden West-Duitsland zou maken. Ten tweede moest de grondwet een herhaling van de catastrofe die Hitlers heerschappij had aangericht voorgoed uitsluiten.

De naam van de commissie verwees naar het Beierse eilandje Herrenchiemsee. Daar maakte een groep afgevaardigden van de westelijke deelstaten het eerste ontwerp van de grondwetstekst. Met die opdracht waren de Herren von Chiemsee - zoals de heren in de pers wel werden genoemd - belast door hun geallieerde bezettingsmachten Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk

Grondrechten

De geallieerden gingen het primair om het regelen van de verhouding tussen deelstaten en centraal gezag en het vastleggen van grondrechten. Over de inhoud daarvan bestond binnen de commissie grote consensus. Bovenaan de lijst met grondrechten werd de ontastbaarheid van de menselijke waardigheid gezet - destijds uniek in de wereld.

Dat had alles te maken met de ervaringen met het nationaal-socialisme. "Het was de bedoeling de macht van een totalitaire staat over particulieren tegen te gaan," aldus minister Wolfgang Schäuble van Binnenlandse Zaken onlangs in een rede over de Herrenchiemsee-commissie. "De rechten van het individu moesten worden versterkt."

De waardigheidsclausule was rechtstreeks overgenomen van het gedachtegoed van de Kreisauer Kreis. Deze bekende verzetsgroep maakte tijdens de Tweede Wereldoorlog al plannen over de fundamenten van de Duitse samenleving na Hitler. "Grondslag van de rechts- en vredesorde waarnaar moet worden gestreefd,

is de erkenning van de onaantastbaarheid van de waardigheid van de menselijke persoon,” zo formuleerde de groep het statig.

Federalisme

Ook de constructie van een federaal systeem, waarin de machtsverhouding tussen de deelstaten en hoofdstad Bonn moest worden geregeld, was bedoeld als waarborg tegen herhaling van het verleden. “De federale staat kwam tegenover het megalomane centralisme van de nazi-dictatuur te staan,” aldus Schäuble.

Het federale stelsel dat op Herrenchiemsee was ontworpen en in de Duitse grondwet werd uitgewerkt heeft bijna zestig jaar lang standgehouden. In 2006 werd het gemoderniseerd met de ‘Föderalismusreform’ - de omvangrijkste grondwetswijziging sinds 1949. Dat was nodig, nadat de verantwoordelijkheden van deelstaten en centrale overheden allengs steeds verstriker waren geraakt.

De grondwet was dankzij de commissie in Beieren feitelijk ontworpen door de deelstaten. Zij deelden volgens het oorspronkelijke stelsel onderling de macht, ten koste van een zwak centraal gezag. In de loop der tijd had Bonn en later Berlijn steeds meer macht naar zich toe weten te trekken. De recente hervorming van het federale stelsel ontwarde de machtsverhoudingen weer en stroomlijnde de wetgevingsprocessen van het land.

Duitse eenheid

Bij alles wat de grondwetcommissie in Beieren besliste, speelde het verbrokkelen van de Duitse eenheid een wezenlijke rol. De totstandkoming van een grondwet voor de westelijke bezettingszone bracht een gescheiden Duitsland dichterbij. Om van die scheiding geen definitieve breuk te maken, stelde de commissie zichzelf ten doel zich uit te drukken in zo algemeen mogelijke termen.

Toenmalig bondspresident Roman Herzog prees dit uitgangspunt in een rede bij de vijftigste herdenking van de commissie in 1998. “De experts van Herrenchiemsee wilden grondregels formuleren voor een open samenleving. Deze regels moesten het meest noodzakelijke vastleggen, zonder maatschappelijke ontwikkelingen in het algemeen en de individuele in het bijzonder onnodig te belemmeren.”

Voordat de grondwetstekst zijn definitieve vorm had gekregen, was zij vanwege allerlei politieke compromissen al minder beperkt dan de Herrenchiemsee-commissie had beoogd. Wel werd de mogelijkheid tot toetreding van "andere delen van Duitsland" opgenomen in een speciaal artikel.

Dat artikel 23 kwam vijftig jaar later goed van pas. Mede daardoor heeft de

grondwet de vereniging van Oost- en West-Duitsland in 1990 zonder problemen overleefd.

Pim Huijnen is redacteur van het Duitslandweb.

[De Duitse grondwet online.](#)

Afbeelding: [Picture Alliance / dpa](#)

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/3403/grondregels-voor-een-open-samenleving>